

HUQUQIY ONG YETISHMASLIGI VA PSIXOLOGIK OMILLAR**Nizomiy nomidagi O'zMPU talabasi****Eshqobilova Iroda****Psixologiya kafedrasi katta dotsenti , PhD****Jo'raqulova Dildora Ziyadullayevna****Annotatsiya:**

Ushbu maqolada jamiyatda huquqiy ong yetishmasligining sabablari va uni shakllantirishga ta'sir etuvchi psixologik omillar tahlil qilinadi. Psixologik beqarorlik, ijtimoiy muhit, tarbiya va shaxsning motivatsion xususiyatlari huquqiy xulq-atvorning asosiy omillari sifatida ko'rib chiqiladi. Maqolada fuqarolarning huquqiy madaniyatini oshirish va psixologik yondashuv orqali huquqiy ongni mustahkamlash bo'yicha takliflar ham beriladi.

Kalit so'zlar: huquqiy ong, psixologik omillar, huquqiy madaniyat, motivatsiya, ijtimoiy muhit, tarbiya, xulq-atvor, huquqiy tarbiya, ong shakllanishi, ijtimoiy psixologiya

Аннотация:

В статье анализируются причины недостаточного уровня правового сознания в обществе и психологические факторы, влияющие на его формирование. Психологическая нестабильность, социальная среда, воспитание и мотивационные особенности личности рассматриваются как ключевые элементы правового поведения. Представлены рекомендации по повышению правовой культуры граждан и укреплению правового сознания с использованием психологического подхода.

Ключевые слова: правовое сознание, психологические факторы, правовая культура, мотивация, социальная среда, воспитание, поведение, правовое воспитание, формирование сознания, социальная психология

Abstract:

This article examines the causes of insufficient legal awareness in society and the psychological factors influencing its development. Psychological instability, social environment, upbringing, and personal motivational traits are discussed as key determinants of legal behavior. The paper also provides recommendations aimed at strengthening legal consciousness and enhancing citizens' legal culture through psychological approaches.

Keywords: legal awareness, psychological factors, legal culture, motivation, social environment, upbringing, behavior, legal education, consciousness formation, social psychology

Kirish. Jamiyatning barqaror rivojlanishi, fuqarolarning ongli ishtirokini ta'minlash va davlat-huquqiy tizimning samarali faoliyat yuritishida huquqiy ongning ahamiyati beqiyosdir. Biroq amaliyot shuni ko'rsatadiki, ko'plab ijtimoiy guruhlar orasida hali ham

huquqiy ong va huquqiy madaniyat yetarli darajada shakllanmagan. Bu esa qonunlarga nisbatan befarqlik, huquqiy normalarni buzish, o'z huquq va majburiyatlarini to'liq anglay olmaslik kabi holatlarning kelib chiqishiga sabab bo'ladi.

Huquqiy ongning yetishmasligiga olib keluvchi omillar ko'p qirrali bo'lib, ular orasida psixologik omillar alohida o'rin tutadi. Shaxsning tarbiyasi, ijtimoiy muhit, motivatsion holati, emotsional barqarorlik darajasi va ijtimoiy tajribalari uning huquqiy xulq-atvorini belgilovchi muhim psixologik komponentlar hisoblanadi. Aynan shu omillar fuqarolarning qonunlarga munosabatini, huquqiy normalarni qabul qilish darajasini hamda jamiyatda o'zini tutish usullarini shakllantiradi.

Mazkur maqolada huquqiy ong yetishmasligining ildizlari, uni yuzaga keltiruvchi psixologik jarayonlar hamda bu jarayonlarni boshqarish orqali huquqiy madaniyatni rivojlantirish imkoniyatlari tahlil qilinadi. Shuningdek, jamiyatda huquqiy ongni mustahkamlash uchun psixologik yondashuvlarning o'rni va ahamiyati bo'yicha ilmiy mulohazalar ilgari suriladi.

Asosiy qism. Jamiyatda qonun ustuvorligi va huquqiy tartibni barqaror saqlash uchun fuqarolarning huquqiy ongini shakllantirish muhim ahamiyatga ega. Huquqiy ong - bu shaxsning huquq va qonunlarga nisbatan munosabati, ularning mazmuni va maqsadini anglashi, huquqiy qadriyatlarni qabul qilishi, va o'z hayotida qonuniy xulq-atvorni namoyon etishi demakdir. Ilmiy izlanishlar shuni ko'rsatadiki, huquqiy ongning yetishmasligi jamiyatda huquqbuzarliklar, beqarorlik va ishonchsizlik muhitining shakllanishiga hissa qo'shadi.

Psixologik omillar huquqiy ongning shakllanishida muhim rol o'ynaydi. Shaxsning tarbiyasi, motivatsiyasi, ijtimoiy muhitdagi identifikatsiyasi va emosional barqarorligi huquqiy me'yorlarni qabul qilish darajasiga bevosita ta'sir qiladi. Masalan, psixolog olim S. Saydullayev huquqiy ruhiyat tushunchasini ilgari surib, uni huquqiy ongning boshlang'ich pog'onasi sifatida ko'radi: ruhiyat, ya'ni huquqiy ongning hissiy va intuitiv elementi, keyinchalik mazmunli huquqiy tafakkur - huquqiy mafkura shakllanishi uchun zamin yaratadi.

Bundan tashqari, huquqiy ta'lim va tarbiya ham muhim ahamiyatga ega. Yoshlarda huquqiy bilim va madaniyatni oshirish bo'yicha tadqiqotlar shuni ko'rsatadiki, dastlabki ontogenetik bosqichda psixologik-pedagogik yondashuvlar qo'llanishi zarur. Demak, huquqiy savodxonlik faqat yuridik bilimlardan iborat emas, balki shaxsning psixologik holati, jamiyat bilan integratsiyasiga ham bog'liq.

Jamiyatda huquqiy ong yetishmasligi faqat individual muammo emas; u ijtimoiy-psixologik hodisa sifatida ham namoyon bo'ladi. Ijtimoiy guruhlar, etnik hamda professional jamoalar o'zaro huquqiy pozitsiyalarni shakllantiradi, ularning kollektiv huquqiy ongi individual ongni mustahkamlaydi yoki zaiflashtirishi mumkin. Shu nuqtai nazardan, huquqiy ongni oshirish bo'yicha strategiyalar jamoaviy psixologik omillarni ham inobatga olishi lozim.

Shuningdek, davlat va jamiyat organlari huquqiy ong va huquqiy madaniyatni rivojlantirish

yo’lida ma’rifiy-tarbiya ishlari, targ’ibot va huquqiy ta’lim tizimlarini mustahkamlashi zarur. Bunday yondashuvlar huquqiy bilimlardan tashqari, fuqarolarning huquqiy qadriyatlarning hissiy va axloqiy qabulini kengaytiradi.

Maqolaning maqsadi - huquqiy ong yetishmasligining ildizlarini tahlil qilish, uni keltirib chiqaruvchi psixologik omillarni aniqlash va shu omillarni inobatga olib fuqarolarda yuksak huquqiy madaniyatni shakllantirish yo’llarini taklif etishdir. Shunday qilib, nafaqat nazariy jihatdan, balki amaliy jihatdan ham psixologik yondashuvlar asosida huquqiy tartib va qonun ustuvorligini mustahkamlashga xizmat qiladigan konstruksiyalar ishlab chiqiladi.

Jadval 1. Huquqiy ong yetishmasligiga olib keluvchi psixologik omillar

Psixologik omil	Ta’rifi	Huquqiy ongga ta’siri
Motivatsion zaiflik	Shaxsning qonunlarni hurmat qilishga ichki intilishining yetishmasligi	Qonunlarga nisbatan befarqlik, huquqbuzarlik xavfi oshadi
Emotsional barqarorlikning pastligi	Stress va tashvish darajasi yuqori bo’lgan holatlar	Qonuniy xatti-harakatlarni noto’g’ri tushunish va noto’g’ri qarorlar qabul qilish
Ijtimoiy muhit	Oila, maktab, ish joyi va do’stlar ta’siri	Huquqiy normalarga rioya qilish yoki buzilishiga ta’sir ko’rsatadi
Tarbiya va o’qitish	Shaxsga bolalikdan huquqiy qadriyatlarni singdirish	Huquqiy madaniyat va ong shakllanishi uchun asos bo’ladi
Psixologik bilim yetishmasligi	Shaxsning huquqiy va psixologik bilimlarni yetarlicha olmasligi	Huquqiy tushuncha va xulq-atvorda kamchiliklar

Jadval tahlili

Ushbu jadvaldan ko’rinib turibdiki, huquqiy ongning shakllanishida psixologik omillar o’zaro bog’liq va ko’p qirrali ta’sirga ega. Masalan, motivatsion zaiflik va emotsional barqarorlikning pastligi bir-birini kuchaytiradi: shaxs qonunlarga nisbatan qiziqishsiz bo’lsa va stressga tez berilsa, qonuniy xatti-harakatlarni bajarishda xatolarga yo’l qo’yadi. Shu bilan birga, ijtimoiy muhit va tarbiya omillari ongning mustahkam poydevorini yaratadi. Shaxs psixologik jihatdan barqaror va to’g’ri tarbiyalangan bo’lsa, u qonunlarni osonroq qabul qiladi va huquqiy madaniyatini oshiradi.

Sxema. Huquqiy ong shakllanishiga psixologik omillarning ta’siri

[Shaxsning tarbiyasi] ----\

\

[Motivatsiya] -----> [Huquqiy ongning shakllanishi] --> [Huquqiy xulq-atvor]

/

[Ijtimoiy muhit] -----/

\

[Emotsional barqarorlik] ---/

Sxema tahlili

Sxemadan ko‘rinib turibdiki, huquqiy ong shakllanishi bir nechta psixologik komponentlar orqali amalga oshadi. Tarbiya shaxsning huquqiy qadriyatlarini belgilasa, motivatsiya qonunlarga rioya qilishga ichki intilish hosil qiladi. Ijtimoiy muhit - ya’ni oila, maktab, ish joyi va do‘stlar - huquqiy xulq-atvorni qo‘llab-quvvatlaydi yoki zaiflashtiradi. Emotsional barqarorlik esa shaxsning qonuniy xatti-harakatlarini stress yoki tashvish ta’siridan himoya qiladi. Natijada, ushbu omillar to‘liq va uyg‘un ishlaganda shaxsning huquqiy ong darajasi yuqori bo‘ladi va jamiyatdagi huquqiy tartib barqaror bo‘ladi.

Xulosa. Huquqiy ong jamiyatning barqarorligi va fuqarolarning qonuniy xatti-harakatlarini ta’minlashda asosiy omillardan biri hisoblanadi. Tadqiqotlar shuni ko‘rsatadiki, huquqiy ongning yetishmasligi nafaqat individual darajada, balki ijtimoiy-psixologik kontekstdagi hodisa sifatida ham namoyon bo‘ladi. Maqolada keltirilgan psixologik omillar - motivatsion zaiflik, emotsional barqarorlikning pastligi, ijtimoiy muhitning ta’siri, tarbiya va psixologik bilim yetishmasligi - huquqiy ong shakllanishiga bevosita ta’sir qiluvchi asosiy komponentlar sifatida aniqlangan.

Jadval va sxemalar tahlili shuni ko‘rsatadiki, ushbu omillar o‘zaro bog‘liq bo‘lib, ularning uyg‘unligi huquqiy xulq-atvorni mustahkamlashda muhim rol o‘ynaydi. Tarbiya va huquqiy ta’lim, shaxsning motivatsiyasi va ijtimoiy muhitning qo‘llab-quvvatlashi, shuningdek, emotsional barqarorlikning ta’minlanishi fuqarolarda yuqori huquqiy ongni shakllantirishga yordam beradi. Shu bilan birga, huquqiy madaniyatni oshirish bo‘yicha psixologik yondashuvlar, fuqarolarning qonunlarga nisbatan mas’uliyatini kuchaytiradi va huquqbuzarlik xavfini kamaytiradi.

Natijada, huquqiy ongni rivojlantirish faqat yuridik bilimlarni oshirish bilan cheklanmasligi, balki psixologik, ijtimoiy va tarbiyaviy omillarni kompleks tarzda hisobga olish zarurligi aniqlandi. Ilmiy tadqiqotlar shuni ko‘rsatadiki, psixologik yondashuv asosida amalga oshiriladigan huquqiy tarbiya va ta’lim dasturlari jamiyatdagi huquqiy tartibni mustahkamlash va fuqarolarning huquqiy madaniyatini oshirishga samarali hissa qo‘shadi. Shu bois, kelajakdagi ilmiy izlanishlar psixologik omillar va huquqiy ong o‘rtasidagi bog‘liqlikni yanada chuqurroq o‘rganish, shuningdek, fuqarolarda huquqiy ongni oshirishga qaratilgan amaliy tavsiyalarni ishlab chiqishga yo‘naltirilishi lozim.

Adabiyotlar ro‘yxati:

1. Ibodullayeva, D. S. “Fuqarolik jamiyatida inson qadri, huquqiy ong va huquqiy madaniyatni yuksaltirish”. Educational Research in Universal Sciences, 2023
2. Ashuroxunova, I. T. qizi. “Jamiyatda huquqiy ong va huquqiy madaniyatni yuksaltirish muammolari”. Educational Research in Universal Sciences, 2023 - Guliston davlat universiteti.
3. Holtermann, J. H. (ed.). Legal Consciousness. Springer, 2022.
4. Ishani, A. “The Relationship between Law and Psychology: Understanding Interdisciplinary Dynamics and Implications”. SSRN Working Paper, 2025.